

у чотири тематичні групи: на честь Ісуса; на честь богородиці; на честь святих; про марність і швидкоплинність життя, необхідність каяття, потойбічну відплату.

Духовні вірші і пісні тривалий час поширювалися в рукописних співиниках і виконувалися за писаним текстом на різні потреби. У репертуар лірників і кобзарів вони входили після тривалого навчання. Останній етап навчання молодого лірника чи кобзаря у свого вчителя (майстра) відводився вивченню пісенного репертуару. Лірник заучував напам'ять ті пісні, які знав його вчитель. У репертуарі кожного народного співця були світські і духовні пісні; це був сталий репертуар, перейнятий з певного джерела. Духовні пісні, псалми і канти виконувалися професійними виконавцями, бо виконання їх, як і дум, вимагало спеціальної підготовки. Про духовну поезію впродовж усього історичного періоду її розвитку можна сказати, що вона постійно була на стику професійного і народного мистецтва, літератури й фольклору.

Книжна духовна лірика другої половини XVIII ст. продовжує головну тему попереднього періоду – швидкоплинності людського життя, близької смерті і загалом марності світу сього. «Потойбічне життя» малюється тільки в загальних рисах: вічні муки, пекельний вогонь або блаженство в товаристві праведників і ангелів. Підкреслюється один момент соціального порядку: перед смертю всі рівні – вона не минає ні царів, ні князів, ні багатів, відкупитися від неї не можна. Помираючи, бідний усвідомлює, що позбавляється мук на сьому світі, а багатий жаліє за нагробаним добром.

Українська духовна лірика XVIII ст. – це своєрідний церковний календар у піснях і віршах. На кожний день було складено пісню, у якій розповідалося про того святого чи про ту подію, які відзначалися цього дня. На честь «святих» чи подій церковної історії першої величини складалися цілі цикли пісень, у яких варіювалась одна тема (різдвяні, великодні, богородичні, архангелам, апостолам, святим та ін.). Окрім цих були ще пісні, не пов'язані з іменами і датами: морально-повчальні, сирітські, покайні, при мерці, отпустові, пісні місцевим чудотворним іконам тощо. Репертуар цей величезний, відомо понад дві тисячі пісень і їх варіантів. Оскільки ця поезія побутувала в середніх і нижчих верствах міського та сільського населення, то в неї проникали і народні мотиви, знаходили відображення деякі сторони народного життя. Духовна поезія співіснувала з поезією світською – книжною і народною. Можна говорити про їхній взаємовплив і взаємозбагачення. Народна поезія запозичувала з духовної переважно зовнішню форму строфи, рядка, окремі образи, слова. У духовну поезію з народної переходили народнопоетичні образи, народні слова й вирази, апокрифічні мотиви і сюжети, що знижували книжну риторичність, наближали тверду церковщину до народного розуміння, – тлумачили ортодоксальні ідеї в народному дусі. Українська духовна лірика XVIII ст. була локальним варіантом поезії, що культивувалася в сьому християнському світі, вона мала глибокі джерела в апокрифічній літературі, а найбільше – у богослужбних церковних книгах що були, тоді у загальному вжитку, – євангеліє, псалтир, цвітна і пісна тріоді, служебна загальна мінеї, акафісти, октоїх, житія святих, прологи та ін. [6; 278]. З цих книг запозичувалися зміст, образи, окремі фрази, вирази.

Отже, українська духовна лірика XVII-XVIII ст. була локальним варіантом поезії, що культивувалася в усьому християнському світі, вона мала глибокі джерела в апокрифічній літературі, а найбільше – у богослужбних церковних книгах, що були тоді у загальному вжитку, – євангеліє, псалтир, цвітна і пісна тріоді, служебна і загальна мінеї, акафісти, октоїх, житія святих, прологи та ін. З цих книг запозичувалися зміст, образи, окремі фрази, вирази.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антологія української поезії: У 6-и т. – К., 1984. – Т.1. – С. 45-70.
2. Баранович Л. Світ стрясають грози на людські сльози. – К.: Молодь, 1989. – С. 28.
3. Возняк М. С. Історія української літератури: У 2-ох кн. – Львів, 1994. – 555 с.
4. Криса Б. Характер самоусвідомлення української поезії у XVII – XVIII ст. // Записки наукового товариства імені Т. Шевченка. – Львів: 1992. – Т. II. – С. 44-55.
5. Масло Л.М. Лазар Баранович: Джерела духовності// Рідна школа. – 1993. – № 11-12. – С. 11.
6. Сулима М. Про версифікаційні особливості книжної української поезії середини XVII ст.// Українська поезія. Середина ХУІІ ст. – К., 1992. – С. 24-28.

Ітрина Н.

Науковий керівник – доц. Скуратко Т. М.

ЖАНРОВА СВОЄРІДНІСТЬ ПОЕМИ ІВАНА ДРАЧА «ДУМА ПРО ВЧИТЕЛЯ»

З іменем Івана Драча тісно пов'язане визначення «шістдесятники». Втім, з-поміж інших своїх сучасників він вирізняється тим, що ніколи не буває однозначним. Його поезія не вкладається в звичні норми, в рамки якоїсь однієї стильової лінії, творчої манери. Про що б не писав І. Драч, він прагне збагнути людину, її сутність, пізнати насамперед себе, а через себе – інших людей, їхній макро- і мікрокосмос.

Помітним явищем української літератури стали драматичні поеми І. Драча, що виростили з його лірики і кінодраматургії, синтезувавши в собі жанрову матрицю драми, ліро-епічної поеми та деякі прикмети кінодраматургії. До жанру драматичної поеми належать такі твори Івана Драча, як «Дума про Вчителя» (1982), «Соловейко-Сольвейг» (1982), «Зоря і смерть Пабло Неруди» (1980).

Драматична поема – переважно невелика за обсягом віршована п'єса, в якій зливається драматичне, епічне і ліричне розкриття теми; виклад матеріалу відзначається стислістю й лаконізмом, відсутній широкий фон подій і зовнішня інтрига, а вся увага зосереджена на розкритті якогось ідейного конфлікту між основними противниками, на показі їх словесного двобою стадії найбільшої гостроти й вирішення [5; 117].

У драматичних поемах І. Драча використовується низка художніх засобів і прийомів, серед яких найважливіше місце відводиться образів-символу, алегорії, різним формам умовності. Цей жанр у художньому дискурсі поета-шістдесятника становить окрему сторінку його творчості. Драматичні поеми І. Драча порушують актуальні питання онтології людини ХХ століття, сучасні за своїм звучанням, апелюють до реципієнта або глядача «відкритістю» своїх розв'язок.

Жанр драматичної поеми І. Драч значно модернізував: під пером цього автора вона тяжіє до романтичної окриленості, наповнена символічними картинками та образами, філософськими узагальненнями. Спираючись на традиції своїх попередників (І. Франко, Леся Українка, Олександр Олесь, І. Кочерга, О. Левада та ін.), поет запропонував свій жанровий різновид драматичної поеми.

Дослідниця творчості Івана Драча Скуратко Т. М. зазначає, що авторська модифікація драматичної поеми митця відзначається новаторським характером, тісним зв'язком із культурно-історичною традицією, що спостерігається у продовженні деяких канонів жанру і впровадження художніх новацій, асоціативної будови сюжету, ліризму, а також таких рис, як метафоричність, умовність, символічність, зіткнення різних часових площин, філософічність, що виявляється у виразно концептуальному ставленні до життя, людини й світу, монізм мотивації переживання. У художньому світі драматичних поем ліричний наратор виступає суб'єктом мовлення, а ліричний герой – центральною постаттю. Ліризм є яскравою ознакою драматичних поем І. Драча. Особливо виразними є внутрішні монологи героїв, через які розкриваються онтологічні проблеми буття особистості [6; 146].

Першим твором поета у цьому жанрі була «Дума про Вчителя», присвячена видатному педагогові В. Сухомлинському.

У цій поемі І. Драч звернувся тут до проблем педагогіки. Образ видатного педагога сучасності – Вчителя – розкривається не тільки в ідейно-морально-психологічному плані. У світ поезії вводиться світ науки, сучасна педагогічна система співвідноситься з поглядами Сковороди, Песталоцці, Макаренка, Корчака та ін.

Порушення таких питань відбиває певні, досить-такі широкі літературно-читацькі орієнтації. Автор моделює по-своєму складну картину дійсності. Завдання, які поставив перед собою І. Драч, далеко ширші за пропаганду будь-яких – бодай найсучасніших і найпрогресивніших – педагогічних ідей, систем чи концепцій. Завдання поета – у художньому розкритті єдиного і вічного педагогічного принципу – виховання Людини людяністю.

Таки широка морально-етична проблематика співвідноситься з іще ширшою філософською проблемою добра і зла, що постають у сучасному світі як поєднок двох ідеологій: гуманізму, його провідних принципів, життєвої практики, і фашизму – також з усіма його історичними, життєвими засадами.

Розкривається вона у Івана Драча в складній і оригінальній формі, де згідно із законам жанру сплітаються поезія і проза, де життя схоплене у його гострих драматичних, трагічних конфліктах; де поряд – фантастика і реальність, лірика і гротеск, виняткове і буденне, де різні часові «напливи» і зміщення допомагають побачити світ об'ємно. Незважаючи на всю складність, провідної ідейно-тематичної домінанти автор ніде не губить. Власне, це надає структурі твору майже графічної чіткості і прозорості.

Композиційно поема починається з експозиції, яка складається зі «Слова до читача», «Слова до режисера», «Слова до редактора», що вводять реципієнта в художній задум митця.

Така потрійна експозиція підводить нас до основних подій твору, які відбуваються у десяти картинах з прологом та епілогом. Автор не випадково розпочинає поему «словами-зверненнями», розраховуючи на реципієнта і його реакцію на те, що зображується на сцені. Звертаючись до читача («Слово до читача»), митець прагне, щоб його твір був популярним, адже саме серед них він прагне знайти однодумців, саме їм пише свої рядки: «Читачу, мій! Тобі – мої слова» [2; 122]. «Слово до режисера» свідчить про бажання автора бачити твір, втіленим на сцені.

Експозицію поеми становлять слова-звернення, поетичний пролог з Автором, Хором (до речі, хорові партії були головними ще у античній літературі, де хор славив велич людини, адже саме особистість у цей час була мірою усіх речей. У давньогрецьких трагедіях обов'язковою була участь хору зі знаменитим рефреном «Дивних багато в світі див, та найдивніше з них – людина», де спочатку вів діалоги один актор, а пізніше їх кількість збільшилася до трьох), І і II ведучими, I, II і III голосами. Реципієнт уже з перших сторінок твору відчуває певне напруження.

Наратив поеми ведеться на різних емоційних тональностях, навіть у сухувато-стриманій, суворій манері. Емоції ліричного героя приховані, але ліризм виражається через монологи, сповіді, в оповіді про трагічні події Другої світової війни, листі матері до Вчителя.

Зазначимо, що композиційно драматична поема «Дума про Вчителя» складається з низки лірико-драматичних монологів і діалогів, у яких розкриті чотири життєві історії трагічного характеру, які становлять найвищі точки, своєрідні емоційні вершини у розгортанні драматичного конфлікту.

Перша історія – історія злочинця-рецидивіста Бляшкевича, «Бляхи-Мухи». Щоб дістатися до Вчителя, він тікає з в'язниці «Я пів країни од Архангельська Проїхав, аби Вас уздріти»), тікає вже вп'яте, щоб розповісти історію свого «потворного й гидкого виховання». Історію, проте, не якусь виняткову, а, сказати б, навіть пересічну, «звичайну». Але водночас і незвичайну, бо це історія знівченого, зломленого людського життя. Історія, в якій ідеться про витoki окремої людської трагедії.

Ще трагічнішою, щемкішою нотою звучить історія не просто знівченої — знищеної, убитої юності у другій «камерній» історії Павлика Піщаного. Брутальність і злоба учительки, прозваної в школі «Чумою», призвели юнака до самогубства. В розділі «Психологічний семінар» у листі до Вчителя розповідає про все, що сталося, мати Павлика [1; 45].

Четвертою і найвищою емоційною вершиною «Думи про Вчителя» є розповідь про загибель у печах Треблінки дітей притулку, яким керував відомий польський педагог Януш Корчак.

Розділ «Марення Вчителя» містить два монологи: Корчака (його педагогічне кредо, роздуми про душевний світ дитини) і Вчителя – розповідь про знищення дитячого притулку Корчака разом з ним, педагогом, Вчителем, який не залишив дітей до останньої хвилини, з ними пішов на смерть [1; 49].

У поемі розкривається думка про те, що високе щастя жити згідно зі своїми переконаннями, більше того – утверджувати їх житті і тим самим утверджувати себе як особистість.

Отже, талант І. Драча повністю розкрився у драматичних поемах, яскравим зразком яких є «Дума про Вчителя». Новизна митця в цьому жанрі виявила себе в неординарному стилі, який визначається глибокою метафоричністю мислення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дем'янівська Л. С. Українська драматична поема: Проблематика, жанрова своєрідність / Дем'янівська Л. С. – К.: Вища школа, Голов. вид-во, 1984. – 160 с.
2. Драч І. Ф. Поеми / упорядкув. та післямова А. Ткаченка; Передм. М. Жулинського / Драч І. Ф. – К.: Генеза, 2006. – 512 с.
3. Каспрук А.А. Українська поема кінця ХІХ – поч. ХХ ст. Ідеї, теми, проблеми жанру. – К.: Наукова думка, 1973. – 247 С.
4. Літературознавча енциклопедія: у двох томах. Т. 2 / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 624 с. (Енциклопедія ерудита).
5. Літературознавчий словник – довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. – К.: ВЦ «Академія», 2006. – 752 С. (Nota Bene).
6. Скуратко Т. М. Поетика драматичних поем Івана Драча. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка. Серія: Літературознавство / за ред. д. філол. н., проф. М. Ткачука. – Тернопіль: ТНПУ, 2015. – Вип. 42. – С. 98–106.